

วิเคราะห์การเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพล
กรมยุทธศึกษาทหารบกตามหลักพรหมวิหาร ๔
An Ethical Enhancement Analysis for Royal Thai Army
Training Command Personnel Based on the Four Brahmavihara

ปัญญา ดีเลิศ*

Panya Deelert

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

Master of Arts Program in Buddhist Studies

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email.com Mildpanyadeelert@gmail.com

Received: June 24, 2026

Revised: August 05, 2026

Accepted: August 14, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาหลักจริยธรรมของกำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก ตามหลักพรหมวิหาร ๔ (๒) เพื่อศึกษาหลักพรหมวิหาร ๔ ในการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก (๓) วิเคราะห์การเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบกตามหลักพรหมวิหาร ๔ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บังคับบัญชา อนุศาสนาจารย์ และกำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก จำนวน ๒๐ คน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (๑) การส่งเสริมจริยธรรมของกำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบกในปัจจุบัน มีกลไกการดำเนินงานที่เป็นระบบผ่านโครงสร้างสายงานที่ชัดเจน โดยมีผู้บังคับบัญชาเป็นผู้นำและมีอนุศาสนาจารย์เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางศาสนาตามวงรอบปีงบประมาณ แม้ภาพรวมจะช่วยประคับประคองระเบียบวินัยได้ดี แต่ยังพบความท้าทายในด้านความต่อเนื่องและการปรับตัวให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องปฏิรูปแนวทางจากการให้ความรู้ในห้องเรียนไปสู่การสร้างประสบการณ์เชิงจริยธรรมที่เข้าถึงง่ายและเป็นรูปธรรม (๒) การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมเชิงจริยธรรม โดย เมตตาและกรุณา เป็นพื้นฐานในการ

* ร้อยเอก ปัญญา ดีเลิศ Captain Panya Deelert

สร้างบรรยากาศแห่งความเห็นอกเห็นใจและลดการเบียดเบียน มุทิตา ช่วยสร้างพลังบวกและลดความริษยาในองค์กร และ อุเบกขา เป็นกุญแจสำคัญในการรักษาความยุติธรรมตามระเบียบวินัยทหารโดยปราศจากอคติ การน้อมนำหลักธรรมมาสู่ตน (อัฐตูปนากิยธรรม) ช่วยเปลี่ยนจาก “การบังคับด้วยระเบียบ” เป็น “ความเต็มใจด้วยคุณธรรม” ทำให้กำลังพลมีความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจในการปฏิบัติภารกิจ (๓) แนวทางการเสริมสร้างจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพคือการบูรณาการหลักธรรมเข้ากับระบบการบริหารงานบุคคล โดยเน้นกลยุทธ์ “ผู้นำต้นแบบ” ที่ประพฤติตนเป็นประจักษ์พยานแห่งธรรม ควบคู่กับการนำ “พุทธนวัตกรรม” มาใช้เป็นช่องทางสื่อสารจริยธรรมสู่กำลังพลรุ่นใหม่ การรื้อยเรียงมิติการบริหารจัดการที่เที่ยงตรงเข้ากับความต้องการแบบพี่น้อง จะช่วยให้จริยธรรมกลายเป็น “วิถีปฏิบัติ” ที่สร้างความผาสุกและความสำเร็จให้แก่หน่วยงานอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พรหมวิหาร ๔; การเสริมสร้างจริยธรรม; กรมยุทธศึกษาทหารบก; พุทธนวัตกรรม

Abstract

This qualitative research entitled “an ethical enhancement analysis for royal thai the army training command personnel based on the four brahmaviharas” (1) study the ethical principles of personnel in the army training command personnel based on the four brahmaviharas (2) examine the application of the four brahmaviharas in enhancing the ethics of the personnel; and (3) analyze the ethical enhancement for royal thai the army training command personnel based on the four brahmaviharas. This qualitative research employed in-depth interviews with 20 key informants, comprising commanders, chaplains, and personnel of the Royal Thai Army Education Department. The collected data were analyzed and synthesized through descriptive analysis.

The results revealed that: (1) The current promotion of ethics among the personnel of the royal thai the army training command Department features a systematic operational mechanism through a clear chain of command, with commanders serving as leaders and chaplains acting as the core drivers of religious activities according to the fiscal year cycle. Although the overall framework effectively maintains discipline, challenges remain regarding continuity and adaptability to modern societal changes. This necessitates a reform of approaches, shifting from classroom-based instruction to the creation of accessible and concrete ethical experiences. (2) The application of the Four Brahmaviharas plays a crucial role in developing ethical attitudes and behaviors.

Specifically, *Metta* (Loving-kindness) and *Karuna* (Compassion) serve as the foundation for fostering an empathetic environment and reducing oppression; *Mudita* (Sympathetic joy) helps build positive energy and reduce jealousy within the organization; and *Upekkha* (Equanimity) is key to upholding justice in accordance with military discipline without bias. Internalizing these virtues (*Attupanayikadhamma*) transforms “compliance driven by regulations” into “willingness rooted in morality,” thereby enabling personnel to maintain emotional and mental stability in the performance of their duties. (3) Effective guidelines for ethical enhancement involve integrating these virtues into human resource management systems, emphasizing the “Role Model Leader” strategy—where leaders embody living examples of righteousness—alongside the adoption of “Buddhist Innovation” as a communication channel to reach younger generations of personnel. Harmonizing fair management dimensions with fraternal care will successfully transform ethics into a “way of life” that sustainably fosters organizational well-being and success.

Keywords: The Four brahmaviharas ; An Ethical Enhancement; the Army Training Command; Buddhist Innovation

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน สังคมไทยและองค์กรภาครัฐกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัลอย่างรวดเร็ว ทั้งในมิติเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลให้ค่านิยมและวิถีชีวิตของกำลังพลมีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น ความท้าทายด้านคุณธรรมและจริยธรรมจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญที่องค์กรต้องให้ความสนใจอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรมยุทธศึกษาทหารบก (ยศ.ทบ.) ในฐานะสถาบันหลักที่มีพันธกิจสำคัญในการ “สร้างทหารด้วยการฝึก สร้างขุนศึกด้วยการศึกษา สร้างผู้บังคับบัญชาด้วยการพัฒนาคุณธรรม” มีภารกิจครอบคลุมทั้งการวางแผน อำนาจการ ประสานงาน แนะนำ กำกับ การ และดำเนินการฝึกศึกษาอบรมกำลังพลของกองทัพบก ตลอดจนการวิจัยและพัฒนาหลักนิยม (Doctrine) เพื่อเตรียมกำลังพลให้มีความพร้อมปฏิบัติภารกิจภายใต้ระเบียบวินัยและหลักนิติธรรม ค่านิยมหลักของกองทัพบกจึงเน้นย้ำว่า การพัฒนาศักยภาพด้านจิตใจและจริยธรรมของกำลังพลเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการฝึกด้านยุทธวิธีและวิชาทางทหารอย่างเป็นระบบ^๑

^๑ กรมยุทธศึกษาทหารบก, คู่มือการพัฒนาและฝึกศึกษาอบรมกำลังพลกองทัพบก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๖๗), หน้า ๑๕-๑๖.

กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาจริยธรรมภายในกองทัพก็คือ สายงานอนุศาสนาจารย์ ซึ่งมีภารกิจหลักภายใต้อุดมการณ์ “นำกำลังพลเข้าหาธรรมะ นำธรรมะพัฒนากำลังพล” โดยดำรงสถานภาพเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณและครูผู้สอนอบรมด้านศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม^๒ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของ พันเอก อัครินทร์ ได้สะท้อนข้อเท็จจริงในบริบททหารพุทธศาสตร์ไว้ว่า การส่งเสริมจริยธรรมในหน่วยทหารนั้น “มิใช่เพียงการสอนตามตำรา แต่คือการสร้างจิตสำนึกให้กำลังพลที่มียึดเหนี่ยวทางจิตใจ”^๓ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในการปฏิบัติภารกิจภายใต้สภาวะกดดันได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาคุณธรรมจากภายในจึงเป็นปัจจัยหลักในการยกระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมให้มีความยั่งยืนและส่งงาม

ในการเสริมสร้างคุณธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทหารยุคใหม่ หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่สำคัญก็คือ หลักพรหมวิหาร ๔^๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ซึ่งเป็นธรรมเครื่องอยู่อาศัยอันประเสริฐ หากนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนากำลังพล จะเป็นเครื่องมือทางพุทธศาสตร์ที่แปรเปลี่ยน “การบังคับด้วยระเบียบวินัย” ให้เป็น “ความเต็มใจด้วยคุณธรรม” โดยเมตตาและกรุณาช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความเกื้อกูล มุทิตาช่วยสร้างขวัญกำลังใจลดความริษยา และอุเบกขาช่วยให้การใช้อำนาจและการปกครองเป็นไปอย่างยุติธรรมเที่ยงตรง สอดคล้องกับข้อค้นพบของ นางธิดารัตน์ เสรีขจรจารุ ที่ชี้ว่าวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดมั่นในพรหมวิหารธรรมจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและลดข้อผิดพลาดอย่างมีนัยสำคัญ^๕

ด้วยเหตุผลและความจำเป็นอย่างยิ่งดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก ตามหลักพรหมวิหาร ๔” เพื่อศึกษาช่องว่าง ปัญหา และวิเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับระบบการบริหารงานบุคคลทหาร โดยมุ่งหวังว่าองค์ความรู้และข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้ จะเป็นแนวทางเชิงยุทธศาสตร์ให้อนุศาสนาจารย์และผู้บังคับบัญชา สามารถนำไปใช้ในการปฏิรูปการส่งเสริมจริยธรรมทหารจากระดับ “หลักการ” ในเอกสารสู่ “วิถีปฏิบัติ” (Practice) ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดถัดไป

^๒ กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก, คู่มือการปฏิบัติงานสายงานอนุศาสนาจารย์ พ.ศ. ๒๕๖๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๖๕), หน้า ๘-๙.

^๓ พันเอก อัครินทร์ กำโบุญ, “การพัฒนาสมรรถนะอนุศาสนาจารย์ทหารบกไทยเชิงพุทธบูรณาการ”, คุชฌินิพนธ์พุทธศาสตร์คุชฌินิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๔๕.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๗/๓๔๑.

^๕ ธิดารัตน์ เสรีขจรจารุ, “วัฒนธรรมองค์กรและหลักพรหมวิหาร ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรกลุ่มงานอำนวยการ โรงพยาบาลตำรวจ”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการองค์การเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔), หน้า ๘๗.

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาหลักจริยธรรมของกำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก ตามหลักพรหมวิหาร ๔
๒. เพื่อศึกษาหลักพรหมวิหาร ๔ ในการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก
๓. เพื่อวิเคราะห์การเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก ตามหลักพรหมวิหาร ๔

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยกำหนดรูปแบบการวิจัยและออกแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยกำหนดขอบเขตและลำดับการศึกษารูปแบบเป็นระบบ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบกตามหลักพรหมวิหาร ๔” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลในด้านเนื้อหาเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มเป้าหมายสำคัญ จากนั้นนำข้อมูลผลการวิจัยมาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอต่อไป

๑) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยเน้นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักพรหมวิหาร ๔ และหลักจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา

๒) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ คู่มืออนุศาสนาจารย์ กองทัพบก เล่มที่ ๑ และ ๒, คู่มือการให้คำแนะนำและการเยี่ยมไข้, หลักนิยมว่าด้วยอนุศาสนาจารย์ทหารบก, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการกรมกองทัพบก ตลอดจนหนังสือ วารสาร ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

๓) วิเคราะห์ อธิบายความ ตีความ และสรุปสาระสำคัญของหลักพุทธธรรมเพื่อนำออกแบบเครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อนำไปใช้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามประเด็นขอบเขตเนื้อหา คือ สภาพการณ์ปัจจุบันของจริยธรรมกำลังพล, หลักพรหมวิหาร ๔ ในฐานะเครื่องมือเสริมสร้างจริยธรรมผ่านกิจกรรมและพุทธนวัตกรรมการปฏิบัติ, และแนวทางเชิงบูรณาการในมิติต่าง ๆ เช่น การเป็นผู้นำต้นแบบ การพัฒนาทักษะและการให้คำปรึกษา การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการธำรงมาตรฐานความยุติธรรมในยุคดิจิทัล

๔) ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามที่กำหนดไว้ แล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาตรวจสอบความถูกต้อง ทรวงตัว และทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสรุปผลและนำเสนอต่อไป

๒. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากบุคคลที่มีประสบการณ์ มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ และการส่งเสริมจริยธรรมภายในองค์กร เพื่อให้ได้ภาพที่เป็นองค์รวมและได้ข้อมูลเชิงลึกที่ครอบคลุมรอบด้านตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย รวมทั้งสิ้น ๒๐ คน โดยจำแนกออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

๑) กลุ่มผู้บริหารและผู้บังคับบัญชา จำนวน ๓ คน เพื่อศึกษาในมิติด้านนโยบาย ทิศนคติ แนวทางการบริหารจัดการองค์กรบนฐานจริยธรรม และวิสัยทัศน์ในการเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่กำลังพล โดยได้รับความเมตตาจากเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก มอบหมายให้สัมภาษณ์ผู้บังคับบัญชาของกองอนุศาสนาจารย์เป็นตัวแทนอย่างเป็นทางการ

๒) กลุ่มอนุศาสนาจารย์ จำนวน ๗ คน ในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านหลักธรรมคำสอนและพุทธนวัตกรรม มีหน้าที่โดยตรงในการอบรมศีลธรรมและเป็นที่ปรึกษาทางจิตวิญญาณ

๓) กลุ่มกำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก จำนวน ๑๐ คน เพื่อสะท้อนมุมมอง ทิศนคติต่อการเสริมสร้างจริยธรรมในชีวิตรับราชการ และความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตบนฐานของหลักคุณธรรม

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดและพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ครบถ้วน และน่าเชื่อถือ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยตามลำดับขั้นตอนอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างจริยธรรมของกำลังพล และการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก คู่มือสายงานอนุศาสนาจารย์ แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจริยธรรมกองทัพบก ตำรา หนังสือ และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อกำหนดเป็นข้อคำถามที่ครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เครื่องมือหลักที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้พัฒนาโครงสร้างของแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ : ประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับสถานภาพยศ ตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการภายในหน่วยงาน และวันเวลาในการสัมภาษณ์ จำนวน ๕ คำถาม

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ปัญหา และความท้าทาย : มุ่งศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพการส่งเสริมจริยธรรม ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน และผลกระทบต่อการใช้คุณธรรมของกำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก จำนวน ๕ คำถาม

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับการบูรณาการและการวิเคราะห์แนวทางตามหลักพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ คำถามเกี่ยวกับบทบาทของหลักเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ในการเสริมสร้างจริยธรรม และการใช้พุทธนวัตกรรม เพื่อการส่งเสริมจริยธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ จำนวน ๕ คำถาม

เมื่อจัดทำแบบสัมภาษณ์เสร็จแล้ว ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือดังกล่าวไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอคำแนะนำและข้อเสนอแนะในการปรับปรุงให้มีความเหมาะสม ชัดเจน และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒) การตรวจสอบและปรับปรุงเครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยโดยการหาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ด้วยการนำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่สร้างขึ้นเสนอให้คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านพิจารณา เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ความครอบคลุมของเนื้อหา และความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ภายหลังจากได้รับข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยได้นำมาปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นทั้งในด้านถ้อยคำ ความชัดเจนของคำถาม และความเหมาะสมกับบริบทขององค์กร จากนั้นจึงนำเครื่องมือที่ผ่านการตรวจสอบแล้วไปใช้ในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในการวิจัย

๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ถูกต้อง และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น ขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

๑) ทำหนังสือจากหลักสูตร ถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และนำมาวิเคราะห์เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย การสร้างเครื่องมือวิจัย และการอภิปรายผลการวิจัยในบทต่อไป

๒) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการใช้แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่ผ่านการตรวจสอบและปรับปรุงตามขั้นตอนที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อ ๓.๓ โดยทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องประกอบด้วย ผู้บังคับบัญชา อนุศาสนาจารย์ และกำลังพล โดยการสัมภาษณ์ดำเนินการตามแนวประเด็นคำถามที่กำหนดไว้ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ปัญหาอุปสรรค และแนวทางเชิงบูรณาการในการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ และพุทธนวัตกรรมในการส่งเสริมจริยธรรม ดังนี้

- ๑) วัน เวลา การสัมภาษณ์
- ๒) สถานที่สัมภาษณ์
- ๓) ระยะเวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์
- ๔) วิธีการสัมภาษณ์ (การถาม, การตอบ, การจดบันทึกคำตอบ)

๕. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีลำดับขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้

๑) การเก็บรวบรวมและนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้านเอกสาร ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมา โดยการใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนาและเชิงอธิบาย (Descriptive and Explanatory Analysis) เพื่อทำความเข้าใจบริบทหลักพรหมวิหาร ๔ ของกำลังพลในกรมยุทธศึกษาทหารบก อันนำไปสู่ข้อเสนอแนะที่มีคุณค่าทางวิชาการและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

๒) การวิเคราะห์ข้อมูลด้านการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาจัดเป็นหมวดหมู่โดยนำคำสัมภาษณ์จากผู้ถูกสัมภาษณ์มาเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของแต่ละบุคคล และจัดลำดับความสำคัญและคุณลักษณะของข้อมูลดังนี้

๑. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่จัดลำดับความสำคัญแล้วนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลทางเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะทราบถึงลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันของข้อมูล

๒. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากการศึกษาต่าง ๆ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันกับอาจารย์ที่ปรึกษาอย่างเป็นระบบและนำไปสู่การเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกัน แสดงความสำคัญของข้อมูลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์และเขียนรายงานข้อมูลที่ได้จากการวิจัย

๓. สรุป ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑. หลักจริยธรรมของกำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก

จากการหลักจริยธรรมของกำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ผู้วิจัยได้จำแนกโครงสร้างของผลการวิเคราะห์พฤติกรรมเชิงประจักษ์และแนวทางการขับเคลื่อนคุณธรรมภายในองค์กรออกเป็น ๕ ประเด็นสำคัญ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ดังนี้

๑) บทบาทด้านการเป็นต้นแบบทางจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า จริยธรรมของกำลังพลจะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อเริ่มต้นจากผู้บังคับบัญชาและข้าราชการทหารชั้นผู้ใหญ่ที่ทำหน้าที่เป็น “ผู้นำต้นแบบ” (Role Model Leadership) โดยการนำหลัก เมตตาธรรม มาใช้ในการปกครองดูแลผู้ใต้

บังคับบัญชา การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการรักษาระเบียบวินัยทหาร มีความซื่อสัตย์สุจริต และแสดงออกถึงความปรารถนาดีอย่างจริงใจ เป็นประจักษ์พยานแห่งธรรมที่สร้างความเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งส่งผลให้กำลังพลระดับปฏิบัติการเกิดความเต็มใจและพร้อมที่จะปฏิบัติตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ของกองทัพบกโดยมิได้เกิดจากการบังคับด้วยกฎระเบียบเพียงอย่างเดียว

๒) บทบาทด้านการอบรม ในมิติของการหล่อหลอมและขัดเกลาทางสังคม กรมยุทธศึกษาทหารบกในฐานะสถาบันหลักด้านการฝึกศึกษา ได้บูรณาการหลัก กรุณาธรรม เข้ากับกระบวนการจัดการ เรียนรู้และการฝึกอบรมศีลธรรมธรรมศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยปรับเปลี่ยนแนวทางจากการบรรยายทฤษฎี ในห้องเรียนไปสู่การสร้าง “ประสบการณ์เชิงจริยธรรม” ที่เข้าถึงง่าย อนุศาสนาจารย์และครูฝึกทหาร ทำหน้าที่ขับเคลื่อนกิจกรรมทางศาสนาตามวงรอบปีงบประมาณ มุ่งเน้นการเสริมสร้างทักษะความรู้ คุณธรรม และการตระหนักรู้ในหน้าที่รับราชการ เพื่อให้กำลังพลสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในการ แก้ปัญหาความขัดแย้งและพัฒนาตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม

๓) บทบาทด้านการเป็นที่ปรึกษา ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า สายงานอนุศาสนาจารย์และผู้บังคับ บัญชาโดยตรงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเป็น “กัลยาณมิตร” ที่คอยประคับประคองและบำบัดเยียวยาทาง จิตใจแก่กำลังพล โดยอาศัยหลัก กรุณาธรรม ในการเปิดใจรับฟังปัญหา คอยให้คำแนะนำเชิงบวก และ เยี่ยมเยียนยามเจ็บไข้ได้ป่วย กระบวนการให้คำปรึกษาบนฐานแห่งความเข้าใจและเอื้ออาทรนี้ ช่วยสร้าง ความรู้สึกปลอดภัยทางจิตวิทยา (Psychological Safety) ทำให้กำลังพลมีความมั่นคงทางอารมณ์ มีขวัญ และกำลังใจที่เข้มแข็ง พร้อมที่จะเสียสละปฏิบัติการกิจความมั่นคงที่ได้รับมอบหมายอย่างสุดความสามารถ

๔) บทบาทด้านการธำรงความยุติธรรม ในด้านการบริหารจัดการและการปกครองบังคับบัญชา หลักอุเบกขาธรรมถือเป็นกุญแจสำคัญที่สุดในการรักษามาตรฐานวินัยทหารและหลักนิติธรรม ผลการวิจัย วิเคราะห์ได้ว่า กำลังพลต้องการระบบการปกครองที่โปร่งใส เทียบตรง และตรวจสอบได้ การที่ผู้บังคับ บัญชาใช้อุเบกขาดำเนินการพิจารณาความดีความชอบ การลงทัณฑ์ หรือการกระจายภารกิจ โดยปราศจากอคติ ๔ (ความรัก ความชัง ความกลัว และความหลง) จะช่วยลดทอนความคับข้องใจและความ ขัดแย้งภายในหน่วยงาน ส่งผลให้องค์กรเกิดความผาสุกและความยุติธรรมอย่างยั่งยืน

๕) จุดแข็งต้นทุนทางจริยธรรม จากมิติทั้งหมดข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่ากรมยุทธศึกษาทหารบก มี “ทุนทางปัญญาและจิตวิญญาณ” (Spiritual Capital) ที่แข็งแกร่งเป็นฐานราก การผสมผสานอย่าง ลงตัวระหว่างระบบการบริหารแบบหน่วยทหารมาตรฐานที่ยึดกฎระเบียบข้อบังคับอย่างเที่ยงตรง ร่วมกับ วิถีวัฒนธรรมองค์กรที่มีลักษณะเอื้ออาทรเป็นกันเองแบบพี่น้องที่ขับเคลื่อนด้วยหลัก มุทิตาธรรม การพลอยยินดีและยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ รวมถึงการนำพุทธนวัตกรรมดิจิทัล (Digital Dharma) มาใช้เป็นช่องทางการสื่อสารคุณธรรมสู่กำลังพลรุ่นใหม่ ถือเป็นปัจจัยหลักและเป็นจุดแข็งสำคัญ ในการขับเคลื่อนและยกระดับมาตรฐานจริยธรรมของกำลังพลให้มีความพร้อมในการรองรับภารกิจของ กองทัพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่

๒. หลักพรหมวิหาร ๔ ในการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก

จากการศึกษาหลักพรหมวิหาร ๔ ในการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก พบว่าเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แสดงออกผ่านกิจกรรมต่างๆ โดยมีพุทธนวัตกรรมการช่วยส่งเสริมสนับสนุน ดังนี้

๑) กิจกรรมบนฐานแห่งเมตตา พบว่า การประยุกต์ใช้เมตตาธรรมถูกขับเคลื่อนผ่านกิจกรรม การสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกและการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ภายในหน่วยงาน เช่น กิจกรรมกัลยาณมิตรสัมพันธ์ และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม มุ่งเน้นการปลูกฝังความรัก ความปรารถนาดี และการยอมรับในคุณค่าความเป็นมนุษย์ของกันและกัน กิจกรรมเหล่านี้ช่วยแปรเปลี่ยนบรรยากาศ การบังคับบัญชาแบบดั้งเดิม ให้กลายเป็นการประสานงานที่เปี่ยมด้วยความเอื้ออาทร ลดช่องว่างระหว่าง กลุ่มชั้น และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เกื้อกูล ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาจิตสำนึกทางจริยธรรม จากภายในของกำลังพล

๒) กิจกรรมบนฐานแห่งกรุณา ในมิติของการช่วยเหลือเกื้อกูลเมื่อกำลังพลประสบความยาก ลำบาก กรมยุทธศึกษาทหารบกได้จัดกิจกรรมเชิงรุกที่มีความชัดเจน เช่น กิจกรรมการให้คำปรึกษา เชิงพุทธ (Buddhist Counseling) โดยสายงานอนุศาสนาจารย์ กิจกรรมเยี่ยมไข้และดูแลสวัสดิการ ครอบครัวกำลังพลที่เจ็บป่วยหรือประสบอุทกภัย การนำกรุณาธรรมมาออกแบบระบบดูแลช่วยเหลือนี้ มิใช่เพียงการบรรเทาทุกข์ทางกาย แต่เป็นการบำบัดเยียวยาทางจิตใจ (Psychological Support) ทำให้ กำลังพลรู้สึกถึงความผูกพันและรับรู้ว่าองค์กรพร้อมที่จะปกป้องดูแล ส่งผลให้เกิดความทุ่มเทและเสียสละ ในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ

๓) กิจกรรมบนฐานแห่งมุทิตา ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การสร้างขวัญและกำลังใจเชิงบวก ผ่านมุทิตาธรรมเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการรักษาบุคลากรที่มีคุณภาพ หน่วยงานได้ขับเคลื่อนผ่านกิจกรรม ยกย่องเชิดชูเกียรติกำลังพลดีเด่น การมอบโล่ประกาศเกียรติคุณในวันสถาปนาหน่วย และการจัดมุมสื่อสาร ความสำเร็จของกำลังพลผ่านบอร์ดประชาสัมพันธ์และสื่อออนไลน์ การร่วมยินดีและยกย่องชมเชย อย่างเป็นรูปธรรมนี้ ช่วยลดทอนปัญหาความอิจฉาริษยาภายในองค์กร เปลี่ยนเป็นการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration) ให้กำลังพลท่านอื่นปรารถนาที่จะประพฤติตนอยู่ในกรอบจริยธรรมเพื่อความเจริญก้าวหน้า สืบไป

๔) กิจกรรมบนฐานแห่งอุเบกขา ในด้านการรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของระเบียบวินัยทหาร กิจกรรมบนฐานแห่งอุเบกขาธรรมมุ่งเน้นการปฏิบัติตามมาตรฐานการปกครองที่เที่ยงตรงผ่านกิจกรรมการ ประเมินผลการปฏิบัติราชการที่โปร่งใส การสร้างกล่องรับความคิดเห็นและร้องเรียนที่เป็นความลับ และการจัดอบรมหลักนิติธรรมควบคู่กับคุณธรรม การใช้อุเบกขาด้วยความรู้เท่าทันและปราศจากอคติในการ พิจารณาความดีความชอบและการลงทัณฑ์ ช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้แก่กำลังพลว่า ระบบการปกครอง ของกองทัพให้ความคุ้มครองแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบอย่างเท่าเทียมกัน

๕) พุทธนวัตกรรมกับการเสริมสร้างจริยธรรม จากบริบทการเปลี่ยนแปลงสู่ยุคดิจิทัล ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการขับเคลื่อนจริยธรรมในปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัย “พุทธนวัตกรรมดิจิทัล” (Digital Dharma Innovation) เป็นเครื่องมือหลักในการสื่อสาร กรมยุทธศึกษาทหารบกได้พัฒนาช่องทางแอปพลิเคชัน บทเรียนออนไลน์ สื่อมัลติมีเดียสั้น (Short-form Video) และการให้คำปรึกษาผ่านระบบออนไลน์ เพื่อให้หลักธรรมคำสอนเข้าถึงกำลังพลรุ่นใหม่ได้อย่างไร้ข้อจำกัดเรื่องเวลาสถานที่ นวัตกรรมเหล่านี้ช่วยเปลี่ยนภาพลักษณ์ของธรรมะจากสิ่งไกลตัวในคัมภีร์ ให้กลายเป็น “วิถีปฏิบัติเชิงดิจิทัล” (Digital Mindfulness) ที่สามารถซึมซับและวัดผลพฤติกรรมเชิงจริยธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

๓. วิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก ตามหลักพรหมวิหาร ๔

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก โดยเชื่อมโยงพรหมวิหาร ๔ เข้ากับพุทธนวัตกรรม โดยแบ่งออกเป็น ๕ ประเด็นสำคัญดังนี้

๑) วิเคราะห์แนวทางการสร้างผู้นำต้นแบบและระบบการปกครอง (เมตตา) ผลการวิเคราะห์ชี้ชัดว่า แนวทางที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการขับเคลื่อนจริยธรรมคือการส่งเสริม “ผู้นำต้นแบบ” (Leadership Model) ในทุกระดับชั้น โดยหลักทอหลัก เมตตาธรรม เข้ากับระบบการปกครองบังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชาต้องแปรเปลี่ยนการใช้อำนาจตามกฎหมาย (Legitimate Power) มาเป็นการใช้บารมี และคุณธรรมความเอื้ออาทร ปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความปรารถนาดีอย่างจริงใจ เปิดโอกาสให้มีการสื่อสารสองทาง และร่วมแก้ไขปัญหาดด้วยความเข้าใจ การสร้างระบบการปกครองที่อบอุ่นแบบพี่น้องทหารนี้ จะช่วยลดความกดดันในสายงาน และเปลี่ยนจากสะพานแห่งการบังคับให้กลายเป็นความจงรักภักดีและความเต็มใจในการประพฤติปฏิบัติชอบ

๒) วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาทักษะและการให้คำปรึกษา (กรุณา) ในมิติการดูแลคุณภาพชีวิต และการบำบัดทุกข์ทางใจ การวิเคราะห์พบว่าหน่วยงานควรยกระดับทักษะการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ (Buddhist Counseling) แก่บุคลากรและผู้นำหน่วย โดยมี กรุณาธรรม เป็นแรงขับเคลื่อนหลัก แนวทางปฏิบัติคือการตั้งศูนย์หรือช่องทางรับฟังความทุกข์ยากของกำลังพลอย่างเป็นระบบ ทั้งปัญหาหนี้สิน ปัญหาสุขภาพ และความเครียดจากการปฏิบัติหน้าที่ การใช้กรุณาธรรมในการลงพื้นที่เยี่ยมเยียน และให้ความช่วยเหลือเชิงรุก มิใช่เพียงการสงเคราะห์วัตถุ แต่เป็นการสร้างเกราะคุ้มกันทางใจ (Resilience) ช่วยเสริมสร้างจริยธรรมด้านความเสียสละและความผูกพันต่อองค์กรอย่างมีนัยสำคัญ

๓) วิเคราะห์แนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและแรงจูงใจ (มุทิตา) ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า แรงจูงใจเชิงบวกบนฐาน มุทิตาธรรม คือกุญแจขับเคลื่อนความสมัครสมานสามัคคี แนวทางการดำเนินงานต้องมุ่งเน้นการสร้าง “เครือข่ายกัลยาณมิตร” ข้ามส่วนงานเพื่อยกย่องและส่งเสริมผู้กระทำ

ความดี การออกแบบระบบสวัสดิการและกิจกรรมนันทนาการที่เปิดโอกาสให้กำลังพลได้ร่วมแสดง ความยินดีในความสำเร็จของเพื่อนทหารอย่างจริงใจ การพลอยยินดีและยกย่องชมเชยโดยปราศจาก ความริษยานี้ จะช่วยเปลี่ยนบรรยากาศองค์กรจากการแข่งขันที่ตึงเครียด มาเป็นการร่วมมือทำงาน เป็นทีม (Teamwork) และกระตุ้นให้เกิดขวัญกำลังใจในการรักษามารยาททางจริยธรรมทหารอย่าง ต่อเนื่อง

๔) วิเคราะห์แนวทางการธำรงมาตรฐานและความยุติธรรม (อุเบกขา) ในมิติการรักษาความ ศักดิ์สิทธิ์ของระเบียบวินัยทหาร การวิเคราะห์ชี้ว่า อุเบกขาธรรม คือแกนหลักในการธำรงความยุติธรรม ตามหลักนิติธรรม แนวทางปฏิบัติคือการสร้างระบบการประเมินผลงานและการพิจารณาความดีความชอบ ที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีเกณฑ์ชี้วัดเชิงประจักษ์ (KPIs) ที่ชัดเจน ผู้บังคับบัญชาต้องใช้อุเบกขาคด้วยความ เท่าทันและมีปัญหาประกอบ ไม่หวั่นไหวต่ออคติหรือการแทรกแซง ระบบการลงโทษและการให้รางวัล ที่เที่ยงตรงปราศจากความลำเอียงนี้ จะช่วยสร้างความไว้วางใจ (Trust) และเป็นรากฐานที่ทำให้กำลังพล ยอมรับและปฏิบัติตามกรอบจริยธรรมทหารอาชีพอย่างสง่างาม

๕) วิเคราะห์แนวทางการใช้พุทธนวัตกรรมเพื่อเสริมสร้างจริยธรรม จากบริบทความท้าทาย ในยุคพลิกผันทางเทคโนโลยี ผลการวิเคราะห์สรุปได้ว่าการสื่อสารจริยธรรมจำเป็นต้องปฏิรูปผ่าน “พุทธนวัตกรรมดิจิทัล” (Digital Dharma Innovation) แนวทางเชิงกลยุทธ์คือการพัฒนาแพลตฟอร์ม การเรียนรู้คุณธรรมแบบเบ็ดเสร็จ (All-in-One Learning Platform) การผลิตสื่อมัลติมีเดียสั้นที่สรุป หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ให้เข้าใจง่าย และการใช้ระบบปัญญาประดิษฐ์หรือระบบออนไลน์ในการประเมิน แนวโน้มพฤติกรรมเชิงจริยธรรม การนำนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้นี้ ช่วยทลายกำแพงการเรียนรู้แบบเดิม ทำให้ธรรมะเข้าถึงวิถีชีวิตดิจิทัลของกำลังพลรุ่นใหม่ได้อย่างไร้รอยต่อ และปรับเปลี่ยนจริยธรรมจาก ข้อความในตำราให้กลายเป็น “วิถีปฏิบัติเชิงประจักษ์” ที่สร้างความยั่งยืนให้กับกองทัพ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีการอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

๑. หลักจริยธรรมของกำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก ตามหลักพรหมวิหาร ๔

จากผลการวิจัยพบว่า กรมยุทธศึกษาทหารบกมีรูปแบบการบริหารจัดการและส่งเสริมจริยธรรมที่ ผสมผสานระหว่างระบบการปกครองตามระเบียบวินัยทหารสมัยใหม่กับวัฒนธรรมองค์กรแบบกัลยาณมิตร พี่น้อง โดยเน้นการกำหนดบทบาทหน้าที่ของกำลังพลและอนุศาสนาจารย์อย่างชัดเจน ควบคู่กับการควบคุม คุณภาพทางจิตใจในทุกขั้นตอนการฝึกอบรม แนวทางนี้ช่วยให้กำลังพลปฏิบัติภารกิจได้อย่างเป็นระบบ ลดข้อผิดพลาดที่ละเมิดต่อคุณธรรม และธำรงไว้ซึ่งระเบียบวินัยและหลักนิติธรรม นอกจากนี้ การมีผู้บังคับ บัญชาที่เป็นต้นแบบด้านคุณธรรม ยังช่วยให้กระบวนการหล่อหลอมจริยธรรมมีความต่อเนื่องและสามารถ

ประเมินผลได้เชิงประจักษ์ ส่งผลให้กองทัพสามารถรักษามาตรฐานคุณธรรมและสร้างความศรัทธาเชื่อมั่นให้แก่ประชาชนได้

ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากว่า การบูรณาการแนวคิดการบริหารงานบุคคลทหารแบบสากลเข้ากับวิถีทหารพุทธศาสตร์ ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างกฎระเบียบที่ตายตัวกับความใกล้ชิดเอื้ออาทรภายในหน่วยงาน องค์การมีการกำหนดแผนการพัฒนายุทธธรรมกองทัพและแนวทางการอบรมศีลธรรมที่ชัดเจน ทำให้กำลังพลเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่ อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการวางแผนเชิงกลยุทธ์คุณธรรมและการบริหารความขัดแย้งบนฐานพุทธธรรมอย่างคุ่มค่า ซึ่งช่วยพัฒนาศักยภาพทางจิตใจ ลดความสูญเสียทางขวัญกำลังใจจากสภาวะกดดัน และเสริมสร้างความมั่นคงในการปฏิบัติภารกิจ โดยมีการทำงานอย่างสอดคล้องประสานระหว่างสายการบังคับบัญชา ฝ่ายอำนวยการ และกองอนุศาสนาจารย์ ทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมทางศาสนาตามวงจรป้องกันปราบปรามมีความคล่องตัวและตอบสนองต่อความท้าทายของกำลังพลรุ่นใหม่ได้อย่างเหมาะสม

ผลการวิจัยในประเด็นดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ พันเอก อัครินทร์ ที่พบว่า ปัจจัยด้านการสร้างจิตสำนึกและการมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจภายในหน่วยทหาร มีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายในและพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของกำลังพลอย่างมีนัยสำคัญ^๖ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ นางจิตรารัตน์ เสรีขจรจารุที่ชี้ว่า การบริหารงานบุคคลและวัฒนธรรมองค์กรที่ตั้งอยู่บนฐานความโปร่งใส และให้ความสำคัญกับจริยธรรม ย่อมส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงานและลดทอนข้อผิดพลาดของบุคลากรได้อย่างเด่นชัด^๗ ดังนั้น ผลการวิจัยจึงสะท้อนให้เห็นว่า การกำหนดโครงสร้างยุทธศาสตร์ศีลธรรมที่ชัดเจน การสร้างผู้นำต้นแบบ และการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ เป็นปัจจัยหลักที่ช่วยให้การดำเนินงานสำเร็จอย่างเป็นระบบ ซึ่งตรงกับหลักพุทธศาสตร์ที่ว่า พรหมวิหารธรรมเป็นรากฐานของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมบูรณ์ สามารถแปรเปลี่ยน “การบังคับด้วยกฎเกณฑ์ภายนอก” ไปสู่ “ความเต็มใจด้วยคุณธรรมภายใน” เพื่อความผาสุกที่ยั่งยืนของกรมยุทธศึกษาทหารบก

๒ หลักพรหมวิหาร ๔ ในการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพล

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับหลักพรหมวิหาร ๔ ในการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก พบว่า การจัดกิจกรรมเชิงประจักษ์บนฐานพุทธธรรมทั้ง ๔ ด้าน ควบคู่กับการประยุกต์ใช้

^๖ พันเอก อัครินทร์ กำใจบุญ, “การพัฒนาสมรรถนะอนุศาสนาจารย์ทหารบกไทยเชิงพุทธบูรณาการ”, *คชภูมินพนธ์ พุทธศาสตร์คชภูมินิตติ* สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๘๕.

^๗ จิตรารัตน์ เสรีขจรจารุ, “วัฒนธรรมองค์กรและหลักพรหมวิหาร ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรกลุ่มงานอำนวยการ โรงพยาบาลตำรวจ”, *สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการองค์การเชิงพุทธ*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔), หน้า ๗๘.

พุทธนวัตกรรมการดิจิทัล มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการปรับเปลี่ยนคุณธรรมจากหลักการในคัมภีร์สู่แนวทางปฏิบัติในชีวิตราชการ โดยการจัดกิจกรรมบนฐานแห่งเมตตาและกรุณา เช่น กิจกรรมกัลยาณมิตรสัมพันธ์ และการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ (Buddhist Counseling) โดยสายงานอนุศาสนาจารย์ ส่งผลให้กำลังพลมีความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ และพร้อมเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกันยามเผชิญสภาวะวิกฤต ขณะที่กิจกรรมบนฐานแห่งมูทิตาและอุเบกขา ผ่านระบบการยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดีและการดำรงวินัยทหารอย่างเที่ยงตรง ปรากฏจากคดี ๔ มีส่วนสำคัญในการสร้างแรงจูงใจเชิงบวก ลดทอนความขัดแย้ง และสร้างความไว้วางใจในระบบการปกครองบังคับบัญชา นอกจากนี้ การนำพุทธนวัตกรรมการดิจิทัลมาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสาร ยังช่วยให้กำลังพลรุ่นใหม่สามารถเข้าถึงและซึมซับจริยธรรมได้อย่างไร้รอยต่อในยุคดิจิทัล

ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากว่า กิจกรรมที่ออกแบบบนฐานธรรมพรหมวิหาร ๔ อย่างเป็นรูปธรรม ช่วยสร้างสมดุลระหว่าง “การควบคุมด้วยกฎเกณฑ์ภายนอก” กับ “การสร้างจิตสำนึกจากภายในจิตใจ” ทำให้เกิดความมั่นคงทางอารมณ์และจิตวิญญาณ (Spiritual Resilience) ในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งผลการวิจัยในประเด็นดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ที่ระบุว่า พรหมวิหาร ๔ คือธรรมเครื่องอยู่อาศัยอันประเสริฐของจิตใฝ่มนุษย์ เมื่อนำมาฝึกฝนผ่านกระบวนการที่เหมาะสม ย่อมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เกื้อกูลและสร้างสรรค์สันติสุขในสังคม^๔ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของนางธิดารัตน์ เสรีขจรจารุที่ค้นพบว่า วัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมคุณธรรมบนฐานแห่งความเข้าใจและความโปร่งใส มีผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพและลดความผิดพลาดในการปฏิบัติงานของบุคลากรอย่างมีนัยสำคัญ^๕ ดังนั้น การบูรณาการกิจกรรมพุทธธรรมเข้ากับวิถีชีวิตดิจิทัลของทหาร จึงเป็นกลไกหลักที่เปลี่ยนจริยธรรมให้กลายเป็น “วิถีปฏิบัติเชิงประจักษ์” ที่สร้างความผาสุกและความสำเร็จให้แก่กรมยุทธศึกษาทหารบกได้

๓. วิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลตามหลักพรหมวิหาร ๔

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างจริยธรรมแก่กำลังพลกรมยุทธศึกษาทหารบก ตามหลักพรหมวิหาร ๔ พบว่า แนวทางเชิงยุทธศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพสูงสุดประกอบด้วย การบูรณาการ ๕ มิติหลัก คือ การสร้างผู้นำต้นแบบและระบบการปกครอง (เมตตา), การพัฒนาทักษะและการให้คำปรึกษา (กรุณา), การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและแรงจูงใจ (มูทิตา), การดำรงมาตรฐานและความยุติธรรม (อุเบกขา), และการใช้พุทธนวัตกรรมการเสริมสร้างจริยธรรม โดยผลการวิเคราะห์ชี้ชัดว่า

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๘.

^๕ ธิดารัตน์ เสรีขจรจารุ, “วัฒนธรรมองค์กรและหลักพรหมวิหาร ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรกลุ่มงานอำนวยการ โรงพยาบาลตำรวจ”, *สารนิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการองค์การเชิงพุทธ*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔), หน้า ๙๒.

การส่งเสริมกลยุทธ์ “ผู้นำต้นแบบ” (Leadership Model) ที่ประพัตติตนเป็นประจักษ์พยานแห่งธรรมควบคู่กับการใช้อำนาจปกครองที่เปี่ยมด้วยความเอื้ออาทรแบบพี่น้องทหาร จะช่วยสลายช่องว่างความขัดแย้งในสายงาน ในขณะเดียวกัน การยกระดับระบบดูแลคุณภาพชีวิตผ่านช่องทางดิจิทัลและการให้รางวัลแก่ผู้ทำความดีอย่างเที่ยงตรงตามหลักนิติธรรม จะช่วยสร้างความโปร่งใสที่ทำให้กำลังพลยอมรับและปฏิบัติตามกรอบจริยธรรมทหารอาชีพด้วยความเต็มใจ

ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากว่า แนวทางการขับเคลื่อนจริยธรรมในยุคพลิกผันทางเทคโนโลยี จำเป็นต้องปฏิรูปจากการให้ความรู้ในตำราเรียนไปสู่การสร้าง “ประสบการณ์เชิงจริยธรรม” ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของกำลังพลรุ่นใหม่ ซึ่งผลการวิเคราะห์เชิงนโยบายนี้ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจริยธรรมกองทัพบก ที่มุ่งเน้นการหล่อหลอมคุณธรรมควบคู่ไปกับความรู้ความสามารถทางยุทธวิธี และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พันเอก อัครินทร์ ที่ระบุว่า ปัจจัยด้านการมีผู้นำที่เป็นแบบอย่างและการใช้นวัตกรรมสื่อสารคุณธรรมภายในหน่วยทหาร มีบทบาทโดยตรงต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมของกำลังพลในระยะยาว^{๑๐} ดังนั้น การรื้อเรียงมิติการบริหารจัดการที่เที่ยงตรงเข้ากับความเอื้ออาทรทางพุทธศาสตร์และการขับเคลื่อนด้วยพุทธนวัตกรรม (Dharma Innovation) จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนและยกระดับมาตรฐานจริยธรรมทหารให้ก้าวหน้าและสง่างาม พร้อมรองรับภารกิจของกองทัพในอนาคตได้

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้มุ่งสะท้อนแนวทางการเสริมสร้างจริยธรรมของกำลังพลภายใต้บริบทของหน่วยงานสายงานฝึกศึกษาของกองทัพ โดยเป็นการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการบริหารจัดการทหารสมัยใหม่ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของกำลังพลทั้งด้านทัศนคติ พฤติกรรม และผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติราชการ การศึกษาพบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการดำเนินการกิจด้านความมั่นคงมิได้ขึ้นอยู่กับทักษะหรือขีดความสามารถเชิงยุทธวิธีเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับคุณธรรมภายใน ระเบียบวินัย ความเสียสละ และการมีจิตสำนึกต่อเกียรติศักดิ์ทหารและประเทศชาติโดยรวม

การสังเคราะห์ข้อมูลภาคสนามทำให้เกิดองค์ความรู้เชิงประจักษ์ที่ชี้ให้เห็นว่า การนำหลักพรหมวิหาร ๔ มาใช้เป็นกรอบในการเสริมสร้างจริยธรรม สามารถส่งเสริมความรักความเมตตาในการปกครอง ความเอื้ออาทรเกื้อกูลในการเยียวยาจิตใจ ความพลอยยินดีเพื่อสร้างแรงจูงใจเชิงบวก และการธำรงความยุติธรรมตามหลักนิติธรรมอย่างเป็นระบบ อันนำไปสู่การยกระดับมาตรฐานจริยธรรมความสมัคสมานสามัคคีในหน่วยงาน และศรัทธาความเชื่อมั่นของประชาชนที่มีต่อกองทัพบกได้อย่างดี ดังนั้น องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้จึงมีคุณค่าเชิงวิชาการและปฏิบัติการ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็น

^{๑๐} พันเอก อัครินทร์ กำไญบุญ, “การพัฒนาสมรรถนะอนุศาสนาจารย์ทหารบกไทยเชิงพุทธบูรณาการ”, **ดุสิตนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑) หน้า ๙๗.

แนวทางเชิงนโยบายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการบริหารจัดการองค์กรทหารให้มีความเข้มแข็งและมั่นคง

สรุปได้ว่าองค์ความรู้ดังกล่าวสะท้อนกระบวนการทำงานเชิงระบบที่กรมยุทธศึกษาทหารบกได้ส่งเสริมให้กำลังพลใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการอยู่ร่วมกันและการประยุกต์ใช้พุทธนวัตกรรมดิจิทัลซึ่งช่วยยกระดับคุณภาพชีวิต พฤติกรรมเชิงประจักษ์ ความผูกพันต่อกองทัพ และความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพของหน่วยงาน จากองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวทางในการเสริมสร้างจริยธรรมของกำลังพลตามหลักพรหมวิหาร ๔ ได้เป็นประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

๑) แนวทางการสร้างผู้นำต้นแบบและระบบการปกครองบนฐานแห่งเมตตา มุ่งส่งเสริมให้ผู้บังคับบัญชาในทุกระดับชั้นปฏิบัติตนเป็น “ผู้นำต้นแบบ” (Leadership Model) ใช้หลักเมตตาธรรมในการปกครองดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความปรารถนาดี สื่อสารอย่างสร้างสรรค์เพื่อลดช่องว่างความขัดแย้งและเปลี่ยนจากการใช้อำนาจบังคับตามกฎหมายมาเป็นการสร้างความร่วมมือและความเต็มใจในการประพฤติปฏิบัติชอบจากภายใน

๒) แนวทางการพัฒนาทักษะและการให้คำปรึกษาบนฐานแห่งกรุณา มุ่งยกระดับกระบวนการดูแลคุณภาพชีวิตและบำบัดทุกข์ทางใจแก่กำลังพล โดยการพัฒนาทักษะการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ (Buddhist Counseling) แก่สายงานอนุศาสนาจารย์และผู้บังคับหน่วย มีระบบความช่วยเหลือเชิงรุกเพื่อแก้ปัญหาความเครียดและวิกฤตชีวิต ซึ่งช่วยสร้างเกาะคุ้มกันทางใจ (Spiritual Resilience) และความผูกพันต่อองค์กร

๓) แนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและแรงจูงใจบนฐานแห่งมุทิตา มุ่งสร้างแรงจูงใจเชิงบวกด้วยการส่งเสริม “เครือข่ายกัลยาณมิตร” ข้ามส่วนงาน จัดกิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติต่อผู้กระทำคุณดีอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อลดทอนปัญหาความขัดแย้งเชิงผลประโยชน์ เปลี่ยนบรรยากาศองค์กรมาเป็นการร่วมมือทำงานเป็นทีม (Teamwork) และกระตุ้นขวัญกำลังใจในการรักษามารยาทจริยธรรมทหาร

๔) แนวทางการธำรงมาตรฐานและความยุติธรรมบนฐานแห่งอุเบกขา มุ่งรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของวินัยทหารและหลักนิติธรรม โดยการสร้างระบบประเมินผลงานและการพิจารณาความดีความชอบที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ (KPIs) ผู้บังคับบัญชาต้องตัดสินใจด้วยความเที่ยงตรงปราศจากอคติ ๔ ซึ่งช่วยสร้างความไว้วางใจ (Trust) ในระบบการปกครอง

๕) แนวทางการใช้พุทธนวัตกรรมเพื่อการขับเคลื่อนที่ยั่งยืน มุ่งปฏิรูปช่องทางการสื่อสารคุณธรรมผ่าน “พุทธนวัตกรรม” (Dharma Innovation) เช่น การพัฒนาบทเรียนออนไลน์ แพลตฟอร์มการเรียนรู้และสื่อมัลติมีเดียสั้น เพื่อให้หลักธรรมเข้าถึงวิถีชีวิตดิจิทัลของกำลังพลรุ่นใหม่ได้อย่างไร้รอยต่อ ทลายกำแพงการเรียนรู้แบบเดิม และเปลี่ยนจริยธรรมให้เป็นวิถีปฏิบัติที่วัดผลได้จริง

แผนภาพที่ ๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

๑. หน่วยงานควรจัดทำคู่มือการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปฏิบัติราชการทหารที่เข้าใจง่ายและเป็นรูปธรรม

๒. ควรส่งเสริมให้ผู้บังคับบัญชาทุกระดับชั้นนำหลักมุกุติตามาใช้ในการสร้างแรงจูงใจและการยกย่องชมเชยกำลังพลที่มีความประพฤติดี

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อสำรวจระดับความพึงพอใจและทัศนคติของกำลังพลทั่วประเทศต่อการเสริมสร้างจริยธรรมตามแนวทางพุทธธรรม

๒. ควรวิจัยเชิงทดลองเกี่ยวกับการพัฒนาพุทธนวัตกรรมดิจิทัล (Digital Dharma) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการฝึกฝนจริยธรรมสำหรับนักเรียนทหารในสถาบันการศึกษาต่างๆ

บรรณานุกรม

กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก. **คู่มือการปฏิบัติงานสายงานอนุศาสนาจารย์ พ.ศ. ๒๕๖๕.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๖๕.

กรมยุทธศึกษาทหารบก. **คู่มือการพัฒนาและฝึกศึกษาอบรมกำลังพลกองทัพบก.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๖๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘.

ธิดารัตน์ เสรีขจรจารุ. “วัฒนธรรมองค์กรและหลักพรหมวิหาร ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

ของบุคลากรกลุ่มงานอำนวยการ โรงพยาบาลตำรวจ”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**

สาขาวิชาการบริหารจัดการองค์การเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔.

พันเอก อัครินทร์ กำใจบุญ. “การพัฒนาสมรรถนะอนุศาสนาจารย์ทหารบกไทยเชิงพุทธบูรณาการ”.

ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.